

قوانین باز دارنده اخبار کذب در فضای مجازی

سعيد نصرالله زاده

دانشجوی دکتری حقوق عمومی |

از ابتدای تشکیل جوامع انسانی، دولت‌ها به طرق مختلف با شایعه پراکنان و منتشر کنندگان اخبار غیرواقعی مقابله می‌کردند و اهتمام ویژه‌ای به زدودن غبار شایعات و اکاذیب از جامعه داشتند. از همین جهت بند ۲ اصل ۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، دولت را موظف به بالابردن سطح آگاهی‌های عمومی در همه زمینه‌ها با استفاده صحیح از مطبوعات و رسانه‌های گروهی و وسایل دیگر کرده است. لذا ارتقای آگاهی مردم با انتشار اخبار صحیح و مقابله با پخش شایعات غیر واقعی و اخبار کذب به طرق مقتضی می‌تواند دولت‌ها و ملت‌ها را در رسیدن به اهداف پیش‌بینی شده یاری کرده و نقش مهمی را در حکمرانی قضایی ایفا کند.

گسترش اینترنت و افزایش استفاده از فضای مجازی موجب شده دولت‌ها در زمینه سالم‌سازی محیط‌های مربوطه اهتمام بیشتری داشته باشند. لذا همان‌طور که برای مقابله با انتشار اخبار کذب و خلاف واقع در فضای حقیقی مبادرت به وضع قوانین کیفری کرده‌اند یا برای مسئولیت گردانندگان یک روزنامه در انتشار اکاذیب و اخبار خلاف واقع مسئولیت کیفری در نظر گرفته‌اند، برای مقابله با تولید و انتشار اخبار کذب و خلاف واقع در فضای مجازی هم مبادرت به به‌کارگیری و قوانین تنبیهی با بازدارنده می‌کنند. در همین راستا شورای عالی فضای مجازی در جلسه ۶۰۸ مورخ ۱۶ آذر ۱۳۹۹، مصوبه‌ای را با عنوان «الزامات پیشگیری و مقابله با نشر اطلاعات، اخبار و محتوای خبری خلاف واقع در فضای مجازی» تصویب می‌کند. این مصوبه پس از طی تشریفات قانونی مربوطه به تأیید مصوبات شورا از سوی مقام معظم رهبری در تاریخ ۲۱ بهمن ۱۳۹۹ توسط دبیر شورای عالی فضای مجازی ابلاغ شده است. طبق آنچه در مقدمه این مصوبه آمده، «هدف این مصوبه صیانت از سلامت و امنیت روان جامعه و کاهش آسیب‌های موصوف از طریق تعریف و تعیین اقدامات پیشگیرانه و واکنشی از نقای سطح مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی هماهنگ و به هنگام برای مقابله با ناهنجاری‌ها و پیامدهای تولید و نشر اطلاعات، اخبار و محتوای خبری خلاف واقع است.»

بخشی از «سند الزامات پیشگیری و مقابله با نشر اطلاعات، اخبار و محتوای خلاف واقع در فضای مجازی» برای نظام هويت معتبر را باید به مصوبه جلسه ۵۹ مورخ نهم شهریورماه ۱۳۹۸ شورای عالی فضای مجازی با موضوع «نظام هويت معتبر در فضای مجازی کشور» ارجاع داد. در همین حال موضوع اینکه پلتفرم‌ها باید قبل از شروع به فعالیت، مجوز دریافت کنند نیز در مصوبه جلسات ۲۶ الی ۴۰ مورخ ۱۳ خردادماه ۱۳۹۶ شورای عالی فضای مجازی با موضوع «سیاست‌ها و اقدامات ساماندهی پیام‌سان‌های اجتماعی» تعیین تکلیف شده است. «مابین ترتیب می‌توان گفت این سه مصوبه همدیگر را تکمیل می‌کنند. مقام معظم رهبری در متن حکم صادره برای تشکیل شورای عالی فضای مجازی به ضرورت برنامه‌ریزی و هماهنگی مستمر به منظور صیانت از آسیب‌های ناشی از فضای مجازی به عنوان عوامل و اقتضات تشکیل این شورا تصریح و تأکید کردند. فلذا مصوبه مذکور دقیقاً در جهت کار ویژه‌ای تشکیل شورای عالی انقلاب فرهنگی و ناشی از تکالیف و وظایف شورا است.

مصوبات شورای عالی فضای مجازی دارای اعتبار است و ملاک عمل قرار می‌گیرد اما این مصوبات پیش از اینکه هنجار یا الزامات جدید باشند، به منزله سیاست‌گذاری و تعیین خط‌مشی است. با این تفسیر مصوبه شورا در خصوص محتوای خبری خلاف واقع نوعی سیاست‌گذاری است که قوانین و مقررات بعدی و تصمیمات مسئولان باید مبتنی بر آن بوده یا لاقلاً مغایر با آن نباشد.

برای تحقق موارد زیر اقدامات مقتضی از سوی دستگاه‌های متولی صورت گیرد:
- اقدامات پیشگیرانه برای تولید و نشر اطلاعات و اخبار و محتوای خبری خلاف واقع تمهید شود - واکنش مناسبی در قبال اخبار خلاف واقع منتشر شده طراحی شود. - سطح مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی هماهنگ و به هنگام در برابر اخبار خلاف واقع ارتقا یابد

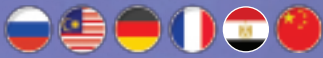
بررسی حدود اختیارات و وظایف مداخله دولت‌ها در انتشار اخبار کذب در فضای مجازی

جرم‌انگاری نشر اکاذیب شرط لازم در جنگ روایت‌ها

رویکرد کشورهای مختلف در زمینه جرم‌انگاری انتشار اکاذیب

۱ | کانادا | ژاپن | نیکاراگوئه | سوئد | انگلستان |
به کارگیری مقررات مربوط به قوانین مدنی، کیفری، اداری و سایر قوانین مربوط به تنظیم رسانه‌ها و قوانین ضد تهمت یا افترا... حتی اگر این قوانین در دوره قبل از اینترنت وضع شده باشند.

۲ | چین | مصر | فرانسه | آلمان | مالزی | روسیه |
وضع قانون متمرکز تر علیه رسانه‌های منتشر کننده اخبار نادرست و اعمال جزای نقدی و دستور حذف اطلاعات جعلی.

۳ | سوئد |
آگاهی دادن به شهروندان در مورد خطرات اخبار جعلی به ویژه از سنن کودکانی و نوجوانی.

۴ | آرژانتین | انگلیس | چین | مالزی |
درگیر کردن مراجع انتخاباتی و سکوهای دیجیتال در شناسایی و مسدود کردن اخبار جعلی یا انتشار گسترده اخبار «واقعی» در زمان انتخابات و پس از آن.

چالش‌ها

صفحات غیر تأیید شده اشخاص معروف و تأثیر گذار تأیید هويت صفحات به کاربران کمک می‌کند مستقیماً از صحت اطلاعات اطمینان پیدا کنند. از طریق آزمون سنجش اصالت کاربر، باید راهی برای تشخیص اصالت کاربر منتشر کننده پیدا کرد تا جلوی کاربری‌های غیر اصیل (fake) سد شود. با این اقدام به جهت عدم مراجعه کاربران به اکانت‌های فیک، از تولید محتوای خلاف واقع کاسته می‌شود. هر چند مدیران حساب‌های کاربری اصیل ممکن است دائماً در حال پاسخ به شبهات و ادعاهای خلاف واقع باشند.

امکان سنجی اصالت اخبار در حساب‌های کاربری مسئله تشخیص مطالب اصیل و صحیح از مطالب غیر واقعی است. هر چند باید اصل را بر صحت مطالب منتشره گذاشت اما در مواردی که مطالب منتشره خلاف واقع به طور مستقیم نظم عمومی و امنیت اجتماعی را مخدوش می‌سازد دادستان می‌تواند به عنوان مدعی‌العموم به مسئله ورود کرده و از حقوق عامه دفاع کند.

بحث شکایت شاکي خصوصی

هر چند مطابق این رفتار جرم قابل گذشت است اما تعقیب و پیگیری آن مستلزم اعلام شاکي خصوصی است و به جهت سهم بسزای این اکاذیب در بهم ریختگی نظم اجتماعی به ویژه در انتخابات، شورش‌ها، اعتصابات، بحران‌های طبیعی نظیر سیل، زلزله، آتش‌سوزی و نظایر اینها به نظر می‌رسد قانونگذار می‌تواند حدود مداخله دولت را برای مقابله با نشر اکاذیب و مطالب خلاف واقع مربوط به مسائل اجتماعی را وسیع‌تر در نظر بگیرد.

حقوق کیفری و جرم‌انگاری نشر اکاذیب دروغ مجازی به محض انتشار تبدیل به جرم می‌شود

مواد ۶۹۸ و ۷۴۶ قانون مجازات اسلامی به جرم‌انگاری انتشار و اظهار اکاذیب و مطالب در خلاف حقیقت پرداخته است. تحقق جرم نشر اکاذیب منوط به تحقق خارجی ضرر نیست و لذا جرم مطلق است و نه مقید. ماده ۶۹۸ قانون مجازات اسلامی صراحتاً بر بی‌تأثیر بودن ورود یا عدم ورود ضرر مادی یا معنوی بر غیر صراحت دارد. جرم‌انگاری نشر اکاذیب و مطالب خلاف واقع در قانون مجازات اسلامی نیز با هدف جلوگیری از روی دادن این پدیده در جامعه انجام گرفته و از اینرو نشر اکاذیب در زمره جرائم مطلق در نظر گرفته می‌شود که تحقق آنها منوط به احراز نتیجه ضرر یا تشویش نیست اما گسترش روزافزون استفاده از فضای مجازی و انبوه مطالبی که در آن تولید می‌شود موجب شده دولت‌ها به حساسیت بیشتری نسبت به مطالب منتشره در فضای مجازی واکنش نشان دهند و نسبت به جرم‌انگاری اخبار کذب و خلاف واقع اقدام کنند.

مزیت جرم‌انگاری انتشار محتوا

شورای عالی فضای مجازی رویکرد فعلی قوانین جزایی به انتشار اکاذیب و اخبار خلاف واقع در فضای مجازی را دارای سطح بازدارندگی مطلوبی ندانسته است که نتیجتاً در متن مقرر به ضرورت قانونگذاری در این خصوص تأکید شده است. لذا با توجه به اینکه صلاحیت شورا عمدتاً سیاست‌گذاری است و به جهت ماهیت قضایی چنین موضوعی، ضرورت دارد قوه قضاییه با مشارکت مجلس شورای اسلامی مبادرت به اصلاح قانون یا وضع قانون جدید کند. جرم‌انگاری انتشار محتوا امر حساسی است که از یکسو می‌تواند به صورت جدی آثار زیان‌آور محتواهای فراگیر شده خلاف واقع در جامعه را کاهش دهد و از بحران‌های عمومی جلوگیری کند و از سوی دیگر با عبور از مرز باریک و مبهم، امکان تضارب آرای سالم برای کاربران فضای مجازی را محدود و شکل‌گیری بحث و گفت‌وگو را که از مهم‌ترین عناصر مشارکت مردم در عرصه عمومی است دشوار سازد. از اینرو پیش‌بینی ضمانت‌های اجرایی که جلوی زیان عمومی را بگیرد، اما مشارکت مردم در عرصه عمومی را به خطر نیندازد بسیار مهم است.

پیشنهادات

- ۱- قوای سه‌گانه باید اهتمام بیشتری به مسئله نشر اکاذیب و مطالب خلاف واقع در فضای مجازی داشته باشند.
- ۲- لایحه‌ای بدین مضمون به مجلس شورای اسلامی ارسال شده است. این موضوع هم از حیث پیشگیری از وقوع جرم و هم از حیث جنبه‌های قضایی آن، مسئله‌ای است که به کار و ویژه‌های دستگاه قضایی ارتباط وثیق و عمیقی دارد. مجلس شورای اسلامی با تسریع در تصویب این لایحه و نظارت بر اجرای آن می‌تواند کامل‌کننده اقدامات و فعالیت‌های قوای دیگر باشد.
- ۳- دولت به عنوان تمهیدکننده بستر فعالیت‌ها در فضای مجازی می‌تواند در این خصوص بسیار مهم و تأثیر گذار باشد.

وظایف

نهادها و سازمان‌ها

مصوبه شورای عالی فضای مجازی برای هر یک از دستگاه‌ها وظایفی را به منظور مقابله با انتشار اخبار خلاف واقع در فضای مجازی وضع کرده است.

قوه قضاییه

- ارائه لایحه قضایی مقابله با اطلاعات، اخبار و محتوای خبری خلاف واقع
- تشقیح و متناسب‌سازی مجازات‌های مقرر در کلیه قوانین مرتبط
- تعیین و تفکیک مسئولیت صاحبان درگاه‌ها و سکوهای نشر و اشخاص حقیقی و حقوقی تولیدکننده و منتشر دهنده اخبار، اطلاعات و محتوای خبری خلاف واقع
- تعیین مصدق جرم مشهود در حوزه اطلاعات، اخبار و محتوای خبری خلاف واقع در فضای مجازی
- تعیین صلاحیت محاکم جمهوری اسلامی ایران در رسیدگی به اطلاعات و محتوای خبری خلاف واقع علیه امنیت و حاکمیت ملی و حقوق اشخاص در ارتباط با درگاه و سکوهای نشر خارجی همکاری دادستانی کل کشور با وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به منظور تهیه نظام مستند سازی اقدام حقوقی و مقابله با سوء عملکرد و عدم همکاری سکوهای نشر خارجی در زمینه اطلاعات، اخبار و محتوای خبری خلاف واقع

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

- شناسایی و احراز هويت در گام‌های نشر در سطوح ملی و استانی
- طراحی و پیاده‌سازی سازوکارهای جامع رصد و راستی‌آزمایی اطلاعات، اخبار و محتوای خبری
- تدوین دستورالعمل و ایجاد پنجره واحد همکاری در گام‌های نشر با نهادهای ذیربط
- تهیه و اجرای سازوکار جمع‌آوری اطلاعات نقاط تماس در گام‌ها و پیام‌سان‌های اجتماعی خارجی
- تدوین و پیاده‌سازی نظام اعتبارسنجی و رتبه‌بندی در گام‌ها و سکوهای نشر
- طراحی و اعطای سالیانه نشان کیفیت نشر به درگاه‌ها و سکوهای نشر
- تدوین مقررات اخلاق حرفه‌ای در زمینه انتشار مسئولانه اطلاعات، اخبار و محتوای خبری در فضای مجازی
- ارتقای سواد فضای مجازی و آگاهی احاد جامعه برای مواجهه با اطلاعات، اخبار و محتوای خبری خلاف واقع
- تهیه نظام مستندسازی اقدام حقوقی و مقابله با سوء عملکرد و عدم همکاری سکوهای نشر خارجی در زمینه اطلاعات، اخبار و محتوای خبری خلاف واقع

وزارت امور خارجه

- همکاری با وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به منظور تهیه و اجرای سازوکار جمع‌آوری اطلاعات
- همکاری با وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به منظور تهیه نظام مستندسازی اقدام حقوقی
- مقابله با موارد راجع از سوی دستگاه‌های مسئول در خصوص عملیات سازمان یافته انتشار اطلاعات، اخبار و محتوای خبری خلاف واقع علیه منافع و امنیت ملی با منشأ خارجی

سازمان صدا و سیما

- همکاری با وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به منظور تدوین و پیاده‌سازی نظام اعتبارسنجی و رتبه‌بندی در گام‌ها و سکوهای نشر
- آگاه‌سازی افکار عمومی، ارتقای تاب‌آوری اجتماعی و کاهش میزان اثرگذاری اطلاعات، اخبار و محتوای خبری خلاف واقع در سطح عموم
- هیئت نظارت بر مطبوعات
- تهیه و اجرای شیوه‌نامه جدید نظارت بر تخلفات ناشی از اطلاعات و اخبار خلاف واقع.
- عدم اهتمام دستگاه‌های مربوطه به انجام وظایف کل کشور در اجرای مصوبه مذکور و حتی محوله آنها مستوجب برخورد قضایی است و دادستان می‌تواند اجرای سیاست‌های مصوب شورای عالی فضای مجازی را از نهادهای مسئول پیگیری کند اما با توجه به مسئولیت‌های دادستان کل کشور در اجرای مصوبه مذکور و حتی مسئولیت‌های قوه قضاییه، به نظر می‌رسد شورای عالی فضای مجازی مناسب‌ترین گزینه برای پیگیری عدم تحقق اجرای سیاست‌های مصوب از دستگاه‌های مسئول است.